

Θεμελή, Ο. (2010). Γιατί τα Παιδιά δεν Αποκαλύπτουν τη Σεξουαλική τους Κακοποίηση; Μια Απόπειρα Κατανόησης της Διαδικασίας Αποκάλυψης. Στο Γ. Νικολαΐδης και Μ. Σταυριανάκη (επιμ.), *Βία στην Οικογένεια – Τεκμηριωμένη Πρακτική και Τεκμήρια από την Πρακτική* (σελ. 203- 222). Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ,

**«Γιατί τα παιδιά δεν αποκαλύπτουν τη σεξουαλική τους κακοποίηση;
Μια απόπειρα κατανόησης της διαδικασίας της αποκάλυψης»**

Όλγα Θεμελή
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης
themeli@psy.soc.uoc.gr

Περίληψη

Παρά την πλούσια διεθνή βιβλιογραφία σε θέματα σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων γενικότερα, η επιστημονική κοινότητα δε φαίνεται να έχει εστιάσει σε ορισμένες πτυχές του φαινομένου ειδικότερα. Γιατί η πλειοψηφία των παιδιών δεν αποκαλύπτει ποτέ τη θυματοποίησή του; Τι είναι «το συνδρόμου της απόκρυψης της σεξουαλικής κακοποίησης»; Τι διαφορές συναντούμε στην αποκάλυψη διαφορετικών ηλικιών; Πώς επηρεάζεται το θύμα όταν ο δράστης είναι μέλος της οικογένειάς του; Σε ποιους επιλέγει να μιλήσει και πότε; Πότε προχωρά στη γνωστοποίηση των όσων έλαβαν χώρα; Τι γίνεται με τη ροή των πληροφοριών μετά την πρώτη φάση της αποκάλυψης; Γιατί είναι αναμενόμενη η ανάκληση της αρχικής δημοσιοποίησης;

Η αποκάλυψη της κακοποίησης δεν είναι απλά μια πράξη αλλά μια δυναμική διαδικασία με επιμέρους στάδια / φάσεις (η μυστικότητα, η δημιουργία ενός αισθήματος ανημποριάς και αβοηθησίας, η παγίδευση και ο συμβιβασμός, η καθυστέρηση στην αποκάλυψη το περιεχόμενο της οποίας δεν είναι πάντα πειστικό και τέλος η ανάκληση των όσων τελικά ειπώθηκαν από το παιδί – θύμα) κατά την οποία ο ανήλικος προσπαθεί να μοιραστεί τα δεινά της θυματοποίησης τους.

Η γνώση των χαρακτηριστικών του συνδρόμου της απόκρυψης της σεξουαλικής κακοποίησης (Summit), των επιμέρους σταδίων του αλλά και των παραγόντων εκείνων που διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο στην απόκρυψη της παραβίασης, είναι ιδιαίτερα σημαντική για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου και την προστασία του παιδιού.

1. Εισαγωγή

Η σεξουαλική κακοποίηση των παιδιών αποτελεί ένα ανησυχητικά διαδεδομένο πρόβλημα σε παγκόσμιο επίπεδο. Καθώς πρόκειται ίσως για την πιο αντιπροσωπευτική περίπτωση αφανούς εγκληματικότητας, εύκολα γίνεται κατανοητό ότι οι τρομακτικοί αριθμοί και τα υψηλά στατιστικά νούμερα, όπως αυτά αποτυπώνονται σε ερευνητικά ευρήματα, καταδεικνύουν μέρος μόνο του φαινομένου. Οι αριθμοί μπορεί μεν να αντιπροσωπεύουν τεκμηριωμένες περιπτώσεις οι οποίες καταγγέλλθηκαν και είδαν το φως της δημοσιότητας, αποτυγχάνουν ωστόσο να αντικατοπτρίσουν το πραγματικό μέγεθος του προβλήματος.

Επιπρόσθετα, η έλλειψη γνώσης για τη συχνότητα του εν λόγω εγκλήματος οφείλεται στη δυσκολία διάγνωσης της σεξουαλικής κακοποίησης. Αφενός μεν η απουσία (στην πλειοψηφία των περιπτώσεων) συγκεκριμένων αποδεικτικών στοιχείων - ιδίως μάλιστα μετά την παρέλευση σημαντικού χρονικού διαστήματος από την τέλεση της αξιόποινης πράξης (Bays & Chadwick, 1993; Berenson, Heger & Andrews, 1991) - αφετέρου δε η μη ύπαρξη συγκεκριμένων ψυχολογικών συμπτωμάτων που να αναφέρονται αποκλειστικά στη διάγνωση της σεξουαλικής κακοποίησης (Poole & Lindsay, 1998 & Woode & Wright, 1995), διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη μη αναγνώριση σημαντικού αριθμού παραβιάσεων.

Δυστυχώς όμως παρά την ύπαρξη εξαιρετικά πλούσιας βιβλιογραφίας σε θέματα σεξουαλικής παραβίασης, το πεδίο επιστημονικής διερεύνησης της αποκάλυψης της κακοποίησης δεν έχει προσελκύσει το ανάλογο επιστημονικό ενδιαφέρον.

Σύμφωνα με ερευνητικά αποτελέσματα το 30 με 80 τοις εκατό των παιδιών αρνείται να αποκαλύψει τη θυματοποίησή του μέχρι την ενηλικίωσή του (Arata, 1998; Paine & Hansen, 2002; Smith et al., 2000). Επιπλέον πολυάριθμες έρευνες υπογραμμίζουν ότι τα περισσότερα παιδιά-θύματα καθυστερούν σημαντικά στην αποκάλυψη του «μυστικού» τους, το οποίο μάλιστα φαίνεται πως δε θα έφερναν ποτέ στο φως εάν αυτό δε γινόταν τελικά γνωστό με κάποιο άλλο τρόπο (Gomes – Schwartz et al., 1990; Kelley, Brand & Waterman, 1993). Ο φόβος για αντεκδίκηση και η δημιουργία συναισθημάτων ντροπής και ενοχής αποτελούν μια από τις σημαντικότερες αιτίες της αναστολής της αποκάλυψης.

Υπογραμμίζεται πως η ανάγκη για απόκτηση ειδικής γνώσης πάνω στο θέμα της αποκάλυψης της σεξουαλικής παραβίασης των παιδιών από τα ίδια, είναι επιτακτική (Daro, 1994; Keary & Fitzpatrick, 1994). Η καλύτερη κατανόηση της διαδικασίας που ακολουθεί ένα παιδί στην προσπάθειά του να γνωστοποιήσει το γεγονός, ο εντοπισμός των ανασταλτικών παραγόντων και η διερεύνηση των επιπτώσεων της μακροχρόνιας απόκρυψης, θα βοηθήσει σημαντικά τους επαγγελματίες σε έναν πιο αποτελεσματικό χειρισμό περιστατικών σεξουαλικής παραβίασης, ενθαρρύνοντας τα ανήλικα θύματα στην ομολογία του «μυστικού» τους, προστατεύοντας τα παράλληλα από τον κίνδυνο μιας πιθανής δευτερογενούς θυματοποίησης από το σύστημα.

2. Γιατί είναι η διαδικασία της αποκάλυψης τόσο σημαντική

Αν και υπάρχει μεγάλη ασάφεια γύρω από τα πραγματικά ποσοστά της σεξουαλικής κακοποίησης των ανηλίκων, υπάρχει σύγκλιση των ευρημάτων της επιστημονικής κοινότητας τόσο ως προς τις δυσμενείς συνέπειές της γενικότερα, όσο και ως προς τις επιπτώσεις της μη αποκάλυψης και μη έγκαιρης παρέμβασης ειδικότερα.

Η έγκαιρη αποκάλυψη της σεξουαλικής κακοποίησης αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για άμεση παρέμβαση και αποτελεσματική αντιμετώπιση των μακροχρόνιων συνεπειών της. Ένα σημαντικό εύρημα των σχετικών μελετών είναι η αύξηση του κινδύνου εμφάνισης σοβαρών ψυχικών διαταραχών σε παιδιά που κακοποιούνται για μεγάλα χρονικά διαστήματα χωρίς να αποκαλύπτουν την παραβίαση αυτή (Arata, 1998; Kendall – Tackett, Williams & Finkelhor, 1993).

Στην πλειονότητά τους τα ανήλικα θύματα σεξουαλικής κακοποίησης αποκρύπτουν την κακομεταχείριση την οποία έχουν υποστεί. Η διεθνής βιβλιογραφία αποδεικνύει ότι ένα μόνο μικρό ποσοστό όσων βιώνουν την τραυματική αυτή εμπειρία, αποφασίζει να κάνει γνωστό το τραυματικό συμβάν, συχνά μάλιστα μετά την ενηλικίωσή του (Berliner & Conte, 1995; Lamb & Edgar – Smith, 1994).

Μια μελέτη που έλαβε χώρα στις Η.Π.Α με δείγμα 156 παιδιά έδειξε ότι περισσότερα ότι τα μισά θύματα δεν ανέφεραν ποτέ κατά τη διάρκεια της ζωής τους την παραβίαση, υπογραμμίζοντας ότι μόνο το 14 περίπου τοις εκατό οδηγήθηκε στην αποκάλυψη αμέσως (Sauzier, 1989). Ερευνητές σε κέντρο θεραπείας σεξουαλικά

κακοποιημένων παιδιών διαπίστωσαν σε αυτόβουλη και σκόπιμη αποκάλυψη του γεγονότος είχε προβεί μόνο το 26 τοις εκατό. Επίσης μια άλλη έρευνα υποστήριξε ότι το ποσοστό των θυμάτων που αποκαλύπτει την κακοποίηση ανέρχεται στο 40 τοις εκατό. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον παρουσιάζει το εύρημα σύμφωνα με το οποίο ο σημαντικότερος λόγος της παραδοχής του τραυματικού συμβάντος από τον ανήλικο ήταν η ύπαρξη ενός ακόμα θύματος (Child Witness Project, 1993).

Συχνά ωστόσο η ολοκληρωτική επιβολή του δράστη πάνω στο θύμα και η συμμόρφωση του τελευταίου με την υποταγή και τη σιωπή του, δημιουργεί σε αυτό την αίσθηση της «συνωμοσίας» και συννενοχής, αποφασίζοντας τελικά να την αποκρύψει (Furniss, 1991). Η σπάνια δε ύπαρξη εμφανών εξωτερικών τραυμάτων κάκωσης καθιστά την αναγνώριση της σεξουαλικής κακοποίησης από τρίτα άτομα εξαιρετικά δυσχερή, εναποθέτοντας εξ' ολοκλήρου στο ανήλικο θύμα τη δύσκολη και επίπονη διαδικασία της αποκάλυψης (Bussey & Grimbeek, 1995).

Όλα τα ερευνητικά ευρήματα καταμαρτυρούν την υπέρμετρη δυσκολία που απαντούν τα θύματα στην προσπάθειά τους να μιλήσουν για ό,τι τους συνέβη (Cristiansen & Blake, 1990).

Η ωριμότητα, η ικανότητα και η θέληση ενός παιδιού να αποκαλύψει τη θυματοποίησή του διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο τόσο στη θεραπευτική παρέμβαση όσο και στη νομική έκβαση της υπόθεσης. Αποτυχία της αποκάλυψης κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα της διερεύνησης της υπόθεσης ενδέχεται να οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα για ψευδείς ισχυρισμούς κακοποίησης από την πλευρά του θύματος. Σε αυτές τις περιπτώσεις η έκβαση της ιστορίας είναι δραματική: ο ανήλικος καθίσταται στο εξής μη αξιόπιστος μάρτυρας, ο δράστης «ενθαρρύνεται» στην επανάληψη της παραβίασης και η πιθανότητα της αποκάλυψης στο μέλλον μειώνεται σημαντικά (Faller, 1985).

3. Το σύνδρομο της απόκρυψης της σεξουαλικής κακοποίησης (The child abuse accommodation syndrome (CSAAS))

Η αποκάλυψη της κακοποίησης μπορεί να είναι: α) σκόπιμη ή τυχαία, β) αυθόρμητη ή αποσπώμενη, γ) σαφής και κατηγορηματική ή αόριστη (Bybee & Mowbray, 1993; Furniss 1991; Sorenson & Snow, 1991). Επιπλέον τρία στοιχεία

φαίνεται να παίζουν σημαντικό ρόλο. Πρόκειται για την πρόθεση, τον αυθορμητισμό και τη δυνατότητα για ανάκληση των λεπτομερειών της παραβίασης.

Όπως ορθά επισημάνθηκε, η λέξη «αποκάλυψη» (“disclosure”) εμπεριέχει τη δυσκολία (Allagia, 2004). Από την επισκόπηση μάλιστα της διεθνούς βιβλιογραφίας καθίσταται σαφές ότι η χρήση του όρου ενέχει σημαντικά εννοιολογικά προβλήματα (Jones, 2000) και δημιουργεί πολλές δυσχέρειες. Υπάρχει για παράδειγμα ασάφεια ως προς εάν ο όρος παραπέμπει απλά στην πράξη η οποία για πρώτη φορά καταμαρτυράται ή σε μια επίσημη θυματοποίηση ενώπιον της σε επίσημο όργανο του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης. Επίσης η λέξη αποκάλυψη (disclosure) φαίνεται να χρησιμοποιείται κυρίως όταν πρόκειται για ανήλικα θύματα. Έχει τέλος υποστηριχθεί ότι η χρήση του συγκεκριμένου όρου δηλώνει περισσότερο μια παγιωμένη και στατική κατάσταση και λιγότερο μια ευάλωτη, ρευστή και ευμετάβλητη διαδικασία (Jones, 2000).

Το 1982 ο Sgroi, σε μια προσπάθεια αναγνώρισης συμπτωμάτων σεξουαλικής κακοποίησης που αποκρύπτεται (“*Child Sexual abuse accommodation*” – CSAA) προτείνει τη χρήση διαγνωστικού εργαλείου το οποίο αποτελείται από 20 δείκτες που αναφέρονται στη συμπεριφορά του ανήλικου θύματος που επιλέγει τη σιωπή.

Το επόμενο έτος ο ψυχίατρος ο Roland Summit δημοσιεύει το άρθρο: “The child abuse accommodation syndrome”, στο οποίο για πρώτη φορά γίνεται λόγος για την ύπαρξη «συνδρόμου» της μη αποκάλυψης το οποίο ακολουθεί πέντε φάσεις.

Στόχος της κλασικής αυτής μελέτης – στην οποία ουσιαστικά προτείνει ένα μοντέλο διερεύνησης της απόκρυψης πιθανής ενδοοικογενειακής σεξουαλικής κακοποίησης - ήταν να βοηθήσει τους ειδικούς να κατανοήσουν: α) τους λόγους για τους οποίους τα παιδιά διστάζουν να αποκαλύψουν την παραβίαση που υπέστησαν και β) «το πώς μιλάνε για αυτό», τους τρόπους δηλαδή με τους οποίους κάποια θύματα αποκαλύπτουν τι τους συνέβη.

Οι πέντε φάσεις- στάδια της αποκάλυψης της κακοποίησης είναι: α) Η μυστικότητα, β) η δημιουργία ενός αισθήματος ανημποριάς και ανικανότητας και αβοηθησίας, γ) η παγίδευση και ο συμβιβασμός, δ) η καθυστέρηση στην αποκάλυψη το περιεχόμενο ης οποίας δεν είναι πειστικό ε) η ανάκληση. Η ύπαρξη των δύο πρώτων στοιχείων θεωρείται θεμελιώδους σημασίας για τη διάγνωση του συνδρόμου της μη αποκάλυψης της παραβίασης.

α) Η μυστικότητα.

Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων η κακοποίηση λαμβάνει χώρα όταν το παιδί βρίσκεται μόνο του με την δράστη. Ανεξάρτητα με το μέσο που ο δράστης χρησιμοποιεί προκειμένου να επιβάλλει στο θύμα τη σιωπή, η ανάγκη τήρησης της μυστικότητας του δημιουργεί την αίσθηση ότι αυτό που υφίσταται πρέπει να είναι κάτι κακό και επικίνδυνο. Ο θύτης τονίζει στον ανήλικο ότι τυχόν αποκάλυψη θα έχει ολέθριες συνέπειες τόσο για τους δυο τους όσο και για τις οικογένειές τους. Όπως πολύ χαρακτηριστικά γράφει ο Summit (1983) το μήνυμα που προσπαθεί να μεταδώσει στο παιδί είναι το εξής : «Διατηρώντας ένα ψέμα για να προστατέψεις ένα μυστικό είναι η ύψιστη αρετή. Αντίθετα η μαρτυρία της αλήθειας είναι η μεγαλύτερη αμαρτία».

β) Η δημιουργία ενός αισθήματος ανημποριάς και ανικανότητας και αβοηθησίας,

Οι ενήλικες συχνά έχουν αυξημένες προσδοκίες από τα παιδιά όπως για παράδειγμα ότι μπορούν να αυτοπροστατευτούν, ότι έχουν την ικανότητα να αποφεύγουν τους κινδύνους ή τέλος ότι είναι σε θέση να ζητήσουν άμεσα βοήθεια σε περίπτωση οποιασδήποτε προσβολής. Δεν λαμβάνουν όμως υπόψη τους το ότι τα παιδιά υποτάσσονται ολοκληρωτικά σε αυταρχικές και εξουσιαστικές σχέσεις, νιώθοντας ανήμπορα και αβοήθητα (Summit, 1983). Ο δράστης εκμεταλλεύεται το ότι οι ανήλικοι έχουν μάθει να υπακούν στους μεγαλύτερούς τους και να τους εκφράζουν την αγάπη τους, κυρίως όταν αυτοί είναι υπεύθυνοι για το μέγαλωμά τους.

γ) Η παγίδευση και ο συμβιβασμός

Για το θύμα που αντιμετωπίζει μία φαινομενικά αναπότρεπτη κατάσταση μέσα στην οποία νιώθει παγιδευμένο και απροστάτευτο, δεν υπάρχουν επιλογές. Η αποδοχή αυτής της νέας τάξης πραγμάτων, προβάλλει ως η μόνη λύση. Προκειμένου να συμβιβαστεί ευκολότερα επιρρίπτει σημαντικές ευθύνες στο ίδιο του τον εαυτό, υιοθετεί της αρρωστημένες πολλές φορές πεποιθήσεις του δράστη και μέσω της απόθησης καταπνίγει δυσάρεστες και επώδυνες εμπειρίες.

δ) Καθυστερημένη και μη πειστική αποκάλυψη

Η πλειοψηφία των θυμάτων δεν αποκαλύπτει τη κακοποίηση για όσο χρόνο αυτή λαμβάνει χώρα. Κατά κανόνα όσα αποφασίζουν να μιλήσουν το κάνουν μετά από σημαντική καθυστέρηση. Η μη έγκαιρη αναζήτηση βοήθειας και ο συχνά

αντιφατικός και μη πειστικός τρόπος εξιστόρησης των γεγονότων καθιστούν το παιδί αναξιόπιστο στα όσα υποστηρίζει

ε) Η ανάκληση

Αμέσως μετά την αποκάλυψη, το παιδί έρχεται αντιμέτωπο με τους χειρότερους φόβους του. Αντιμέτωπο με την δυσπιστία των άλλων, την έλλειψη συμπαράστασης και την υπέρμετρη αναστάτωση που έχει προκληθεί, συχνά ανακαλεί / αποσύρει τους αρχικούς του ισχυρισμούς τους σε μια προσπάθεια να επανορθώσει τη «ζημία» και να επαναφέρει την ισορροπία στις σχέσεις.

Οι επικριτές του υποστήριξαν ότι το προτεινόμενο μοντέλο δεν είχε βασιστεί σε ερευνητικά δεδομένα. Ισχυρίστηκαν με άλλα λόγια πως έλλειπε η εμπειρική επαλήθευση (Bussey & Grimbeek, 1995). Ο ίδιος αντικρούοντας τις κριτικές τόνισε ότι κατέληξε στο συγκεκριμένο μοντέλο μετά από πολύχρονη μελέτη α) των επιδημιολογικών στοιχείων της διεθνούς βιβλιογραφίας (όπως π.χ ηλικία, σχέσεις με το δράστη, συχνότητα, χαρακτηριστικά του θύματος και β) της έρευνας που έκανε παρακολουθώντας και συμμετέχοντας σε ένα ευρύ δίκτυο οργανώσεων και θεραπευτικών προγραμμάτων για παιδιά θύματα σεξουαλικής κακοποίησης.

Σχεδόν μια δεκαετία αργότερα ο Summit (1992) διευκρίνισε πως το σύνδρομο της απόκρυψης της σεξουαλικής παραβίασης (CSAAS) απηχεί μια κλινική άποψη και δεν αποτελεί απαραίτητα ένα επιστημονικό εργαλείο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο είναι ο πρώτος που αφενός μεν προσέγγισε την «αποκάλυψη» ως μια δυναμική διαδικασία με επιμέρους στάδια/φάσεις (“the stage model”), αφετέρου δε έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην αυξημένη πιθανότητα ανάκλησης ή ανακατασκευής, η απόσυρσης της αρχικής ομολογίας. Τα αίτια αναζητήθηκαν κυρίως σε λόγους κοινωνικούς (λ.χ έντονη αμφισβήτηση της αξιοπιστίας καταγγελιών σεξουαλικής κακοποίησης όταν προέρχονται από ανήλικους) αλλά και προσωπικούς (φόβος, ανασφάλεια, ντροπή, ενοχές κ.λ.π.). Το 1992 σε μια νέα του μελέτη συμπεριέλαβε στο μοντέλο και τα παιδιά που έχουν θυματοποιούνται εκτός οικογενειακού πλαισίου.

Το σύνδρομο CSAAS προσέκλυσε το έντονο ενδιαφέρον του συνόλου της επιστημονικής κοινότητας και είχε σημαντικό αντίκτυπο στη διατύπωση νέων θεωριών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μελέτη των MacFarlane & Krebs (επικεντρώνονται επίσης στον αντιφατικό μη και πειστικό χαρακτήρα της

αποκάλυψης που δηλώνεται μετά από μεγάλη καθυστέρηση) οι οποίοι πρότειναν τον όρο «το όχι-ίσως-ενίοτε σύνδρομο» (“*non-maybe-sometimes syndrome*”).

Τα πέντε στάδια της αποκάλυψης χρησιμοποιήθηκαν από εξειδικευμένους επαγγελματίες και έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διατύπωση κατευθυντήριων γραμμών και δημιουργία εργαλείων για την διάγνωση και αξιολόγηση της σεξουαλικής κακοποίησης. Μόνο μέχρι το 2005 περισσότεροι από 40000 επαγγελματίες είχαν εκπαιδευτεί στο μοντέλο του Summit (London, Bruck, Ceci & Shuman, 2005). Πολλοί πραγματογνώμονες βασίζονται σε αυτό προκειμένου να βοηθήσουν τα παιδιά στην αποκάλυψη της παραβίαση που είχαν υποστεί.

4. Παράγοντες που επηρεάζουν τη διαδικασία της αποκάλυψης

Τα παιδιά στην πλειοψηφία τους αποφεύγουν ή διστάζουν να μιλήσουν για ένα θέμα που θεωρούν απόλυτα προσωπικό, δυσάρεστο και επαίσχυντο. Κάποια μάλιστα δε θα το συζητήσουν ποτέ (Tyler, 2002).

Είναι εξαιρετικά σημαντικό να εντοπιστούν τα εμπόδια εκείνα που επηρεάζουν αρνητικά το θύμα στην αποκάλυψη του γεγονότος. Ο εντοπισμός τους αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση ώστε να βελτιωθούν οι τεχνικές συνέντευξης με τα ανήλικα θύματα.

Επαγγελματίες και ερευνητές εντόπισαν τους παράγοντες οι οποίοι φαίνεται να επηρεάζουν σημαντικά την αποκάλυψη του τραυματικού γεγονότος. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται:

- Η ηλικία (Bussy & Grimbeek, 1995; Gries, Goh, & Cavanaugh, 1996)
- Το φύλο (DeVoe & Faller, 1999)
- Η σχέση θύτη - θύματος (Arata, 1989)
- Το πολιτισμικό πλαίσιο – η εθνικότητα του θύματος (Futa, Hsu & Hansen, 2001)
- Ο φόβος αντιποίνων (Sauzier, 1989).
- Το άγχος για την ύπαρξη αρνητικών αντιδράσεων από τους γονείς (Palmer et al, 1999)
- Το συναίσθημα της συννεοχής και ευθύνης (Finkelhor et al., 1990)
- Οι επιπτώσεις του μετατραυματικού στρες (Koverola & Foy, 1993)
- Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της παραβίασης (Faller, 1989; Sauzier, 1989)

- Οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις των φροντιστών του (Lawson & Chaffin, 1992)
- Το φύλο του συνεντευκτή-εξεταστή του θύματος (Lamb & Garretson, 2003).
- Ο τρόπος διεξαγωγής της συνέντευξης (Lamb, Orbach, Stenberg, Espilin & Hershkowitz, 2002;

Στις παραγράφους που ακολουθούν θα δοθεί έμφαση στους επτά πρώτους παράγοντες:

4. Η ηλικία

Η μελέτη της βιβλιογραφίας απέδειξε πως η ηλικία διαδραματίζει εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην φανέρωση το τραυματικού συμβάντος.

Έρευνες υποστήριξαν ότι τα παιδιά προσχολικής ηλικίας δυσκολεύονται σημαντικά στην αποκάλυψη του γεγονότος ιδίως όταν έχει ενεργοποιηθεί ο ποινικός μηχανισμός και καλούνται να καταθέσουν προδικαστικά, στην κύρια ανάκριση ή στο πρωτόδικο δικαστήριο. Σε μικρές ηλικίες οι καταθέσεις είναι σύντομες, ασαφείς και γενικές (Lamb & Garretson, 2003). Επιπλέον έρευνες έδειξαν ότι αναφορές σε μεγαλύτερες ηλικίες είναι πιο ουσιώδεις επειδή είναι περισσότερο α) λεπτομερείς, β) συνεπείς και γ) λογικές (Hasket, Wayland, Hutcheson & Tavana, 1995).

Τα θύματα μπορούν να καταθέσουν καλύτερα μετά την ηλικία των 4 ετών. Οι ανήλικοι που φοιτούν στο σχολείο φαίνεται να αποκαλύπτουν την παραβίαση που υπέστησαν με μεγαλύτερη σαφήνεια και αξιοπιστία (DiPietro, Runynan & Fredrickson, 1997). Οι Keary και Fitzpatrick (1994) εξετάζοντας 251 κακοποιημένα παιδιά, επιβεβαίωσαν ότι η πιθανότητα της φανέρωσης της αλήθειας αυξάνει σημαντικά με την ηλικία. Στην ίδια διαπίστωση κατέληξαν και οι Gries, Goh, & Cavanaugh (1996) σε μία εξίσου σημαντική μελέτη.

Πολυάριθμες έρευνες απέδειξαν ότι δείκτης της αποκάλυψης ή τη απόκρυψης της σεξουαλικής κακοποίησης εξαρτάται σημαντικά από την ηλικία του θύματος. Στις μικρότερα παιδιά αφενός μεν σημαντικές γνωστικές λειτουργίες δεν έχουν ακόμα ολοκληρωθεί, αφετέρου δε η ηλικία τους δεν τους επιτρέπει να έχουν ειδικές γνώσεις σε θέματα που αφορούν τη γενετήσια συμπεριφορά των ενηλίκων. Η περιορισμένη επίσης γλωσσική ικανότητα αποτελεί ένα επιπρόσθετο εμπόδιο (London, Bruck, Ceci & Shuman, 2005).

Σημαντικές επίσης ηλικιακές διαφορές απαντώνται και στον τρόπο με τον οποίο οι ανήλικοι αποκαλύπτουν το γεγονός. Είναι έτσι αξιοσημείωτο ότι τα μικτότερα σε ηλικία παιδιά προβαίνουν περισσότερο σε τυχαίες αποκαλύψεις (“accidental disclosures”) σε αντίθεση με τα μεγαλύτερα σε ηλικία θύματα που συχνά αποκαλύπτουν σκόπιμα (“purposeful disclosures”) (Nagel, Putman, Noll & Trickett, 1997). Οι ερευνητές Campis, Hebben- Curtis και Demaso (1993) μελετώντας τις αναπτυξιακές διαφορές μιας ομάδας παιδιών 23 μηνών – 6 ετών και μιας ακόμα που περιελάμβανε μεγαλύτερες ηλικίες (7-17 ετών), διαπίστωσαν ότι τα μικρά παιδιά αποκαλύπτουν με έναν τυχαίο και αυθόρμητο τρόπο – συχνά μετά από κάποιο σχετικό ερέθισμα (π.χ σκηνή ταινίας στην τηλεόραση) - ενώ τα μεγαλύτερά τους φανερώνουν την παραβίαση που υπέστησαν πιο συνειδητά και με πρόθεση.

4.2 Το φύλο του θύματος

Οι επιστημονικές μελέτες τονίζουν ότι τα αγόρια αποκαλύπτουν την σεξουαλική τους παραβίαση με μεγαλύτερη δυσκολία και απροθυμία από ότι τα κορίτσια. Δεδομένο ότι ο δείκτης ενδοοικογενειακής σεξουαλικής κακοποίησης είναι μεγαλύτερος στα κορίτσια, θα ανέμενε κανείς το αντίθετο καθώς τα αγόρια βρίσκονται σπανιότερα στη δυσάρεστη θέση να έρθουν σε ρήξη με το γονιό.

Μια σημαντική έρευνα σε ενήλικους (N=2626), έδειξε ότι το 42 τοις εκατό των ανδρών που είχαν θυματοποιηθεί δεν το είχαν καταμαρτυρήσει κατά τη διάρκεια της παιδικής τους ηλικίας ποτέ. Το ανάλογο ποσοστό για τις γυναίκες – θύματα, ήταν 33 τοις εκατό (Finkelhor, Hotaling, Lewis & Smith, 1990).

Όμοια οι Lamb και Edgard – Smith (1994) αφού εξέτασαν με τη μέθοδο της συνέντευξης 60 θύματα που είχαν πια ενηλικιωθεί, κατέληξαν στο ότι γυναίκες σε αντίθεση με τους άντρες έχουν την τάση να αποκαλύπτουν το τραυματικό γεγονός με μεγαλύτερη συχνότητα .

Μετεγενέστερα ερευνητικά δεδομένα συμφώνησαν με τα προαναφερθέντα ευρήματα. Τόσοι οι DeVoe και Faller (1999) όσο και Gries με τους συνεργάτες του (1996) αναφέρουν ότι τα αγόρια, όταν ερωτώνται κατά τη διάρκεια διαγνωστικής εξέτασης για την επιβεβαίωση της παραβίασής τους, αποκαλύπτουν σπανιότερα από τα κορίτσια αυτό που τους έχει συμβεί

Τέλος διαφορές υπάρχουν και ως προς το χρόνο της αποκάλυψης. Έτσι τα αγόρια φαίνεται να αποκαλύπτουν την κακοποίηση τους με μεγαλύτερη καθυστέρηση

από ότι τα κορίτσια. Μια από τις πιο αντιπροσωπευτικές έρευνες σε δείγμα 126 παιδιών – θυμάτων έδειξε ότι τα αγόρια αποκάλυψαν την κακοποίηση με καθυστέρηση σε ποσοστό 81 τοις εκατό, ενώ τα κορίτσια σε ποσοστό 58 τοις εκατό (Sas, 1993).

Οι λόγοι για τους οποίους τα αγόρια αποφεύγουν περισσότερο από ότι τα κορίτσια να αναφέρουν το τι τους έχει συμβεί, πρέπει κυρίως να αναζητηθούν στον έντονο φόβο και ανασφάλεια για στιγματισμό και περιθωριοποίηση (π.χ να θεωρηθεί ομοφυλόφιλος, Finkelhor, 1984).

4.3 Σχέση θύτη - θύματος

Το σύνολο των ερευνών αποδεικνύουν ότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων τα ανήλικα θύματα κακοποιούνται από κάποιον που γνωρίζουν. Το ένα περίπου τρίτο των παιδιών γνώριζε το κακοποιητή του σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ενώ στο ένα πέμπτο περίπου των περιπτώσεων ο δράστης είναι πατέρας ή ο πατριός. Ειδικότερα μια έρευνα στην Αγγλία σε 524 παιδιά θύματα σεξουαλικής κακοποίησης έδειξε ότι ο δράστης ήταν γνώριμος του θύματος (π.χ γείτονας, εργαζόμενος στο σπίτι, φίλος της οικογένειας, φιλοξενούμενος κλπ) σε ποσοστό 47 τοις εκατό, μέλος της ευρύτερης οικογένειας (παππούς, θείος άλλος συγγενής) σε ποσοστό 11,9 τοις εκατό, ο πατριός (12,5 τοις εκατό), ο πατέρας (9,3 τοις εκατό), ο μεγαλύτερος αδελφός (3,8 τοις εκατό και επαγγελματίες (δάσκαλος, προπονητής, άλλοι φροντιστές του παιδιού) σε ποσοστό 7,1 τοις εκατό (Child Witness Project, 1995).

Όπως αναμένονταν η σχέση του παιδιού με το δράστη επηρεάζει σημαντικά την αποκάλυψη της κακοποίησης. Οι εξειδικευμένοι επαγγελματίες του χώρου (γιατροί, ψυχολόγοι κλπ) διαπίστωσαν ότι το παιδί αρνείται ή διστάζει ιδιαίτερα να μιλήσει για τα δεινά που έχει υποστεί, όταν ο δράστης είναι στενό μέλος της οικογένειας (Furniss, 1991; Summit, 1983). Η διαπίστωση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική λαμβάνοντας υπόψη ότι τα παιδιά στην πλειονότητά τους δεν αποκαλύπτουν τη βία που δέχονται όσο αυτή διαρκεί (Goodman – Brown et al, 2003). Η διεθνής βιβλιογραφία συμφωνεί με το εύρημα αυτό και αποδεικνύει ότι η δημοσιοποίηση της κακομεταχείρισης είναι πιο συχνή όταν το θύμα δε γνωρίζει το θύτη. Οι έρευνες έδειξαν ότι όσο πιο στενή η σχέση με το δράστη, τόσο πιο απίθανη και η αποκάλυψη (Wyatt & Newcomb, 1990).

Ο Sauzier βρήκε (1989) ότι στην περίπτωση που ο θύτης ήταν ο φυσικός γονέας του παιδιού, η απόκρυψη του συμβάντος επιλέγονταν ως η μόνη λύση. Σε σχετική έρευνα απέδειξε ότι το 53 τοις εκατό των θυμάτων δε μίλησε ποτέ για ό,τι είχε γίνει. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις τα περιστατικά αιμομιξίας αποκαλύφθηκαν όχι με πρόθεση του θύματος, αλλά τυχαία.

Σε μια μεταγενέστερη μελέτη ο Sas (1993) ανέφερε ότι το 89 τοις εκατό των περιστατικών ενδοοικογενειακής σεξουαλικής κακοποίησης δε δημοσιοποιήθηκε ποτέ. Το ανάλογο ποσοστό για τα θύματα το οποία δεν είχαν οικογενειακούς δεσμούς με το δράστη, ανήλθε στο 54 τοις εκατό.

Οι βασικοί λόγοι των παραπάνω διαπιστώσεων συνδέονται αναμφισβήτητα με την επιθυμία των παιδιών να μην προδώσουν τον γονιό τους και να μην οδηγήσουν την οικογένειά τους σε διάλυση.

Όταν ο δράστης είναι και ο φροντιστής του ανήλικου τότε ο ιδιαίτερος δεσμός που τον συνδέει μαζί του και η ανάγκη για τη διασφάλιση της ακεραιότητας της οικογένειας απομακρύνουν την πιθανότητα φανέρωσης της αλήθειας. Το κόστος της αποκάλυψης φαντάζει μεγαλύτερο από αυτό της απόκρυψης.

Είναι χαρακτηριστικό ότι τα παιδιά θύματα των γονέων τους περιγράφουν - παρά την παραβίαση που έχουν υποστεί- τη σχέση μαζί τους ως θετική. Σε σχετική έρευνα τα μισά δήλωσαν ότι εξακολουθούν και νιώθουν συναισθήματα αγάπης για το δράστη και την ανάγκη να τα φροντίζει (Berliner & Conte, 1990). Σε αντίστοιχη ωστόσο μελέτη το 50 τοις εκατό των θυμάτων ανέφερε ότι ένιωθε μίσος για τον κακοποιητικό γονιό (Paine & Hansen, 2002).

4. 4 Το πολιτισμικό πλαίσιο – η εθνικότητα του θύματος

Αν και η βιβλιογραφία σχετικά με την αποκάλυψη της σεξουαλικής κακοποίησης με θύματα παιδιά που ανήκουν σε διαφορετικές μειονότητες είναι περιορισμένη, κάποια ερευνητικά δεδομένα αποδεικνύουν πως αυτή τους η ιδιαιτερότητα αποτελεί ένα επιπρόσθετο εμπόδιο στη δημοσιοποίηση των πραγματικών περιστατικών.

Οι Kazarian και Kazarian (1998) σε μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μελέτη εντόπισαν μια σειρά από λόγους οι οποίοι αποτρέπουν την αποκάλυψη της κακοποίησης. Προβλήματα στη χρήση της γλώσσας, η κοινωνική απομόνωση και ο ρατσισμός, ο φόβος για τιμωρία ή απέλαση σε περίπτωση φανέρωσης της αλήθειας, η

ανυπαρξία εξειδικευμένων υπηρεσιών ειδικά για τα παιδιά αυτά και η έλλειψη γνώσης και εξοικείωσης με τη λειτουργία των υπάρχουσών δομών παιδικής προστασίας στη χώρα υποδοχής και διαμονής, οδηγούν με μεγαλύτερη συχνότητα στην απόκρυψη. Οι ανήλικοι που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (μετανάστες, πρόσφυγες, άποροι κ.λ.π) αποθαρρύνονται περισσότερο στο να αποκαλύψουν το τραυματικό συμβάν, νιώθοντας ακόμα πιο αβοήθητοι, ανυπεράσπιστοι και αδύναμοι (Fontes, 1993).

Επιπρόσθετα η πιθανότητα αποκάλυψης μειώνεται σημαντικά σε κοινωνίες όπου θέματα που σχετίζονται με τη σεξουαλική πράξη, θεωρούνται taboo και είναι πιθανό να οδηγήσουν σε απομόνωση το σύνολο της οικογένειας (Allagia, 2001; Pain & Hansen, 2002). Σε συγκεκριμένες πολιτισμικές ομάδες η όπου η σεξουαλική θυματοποίηση μπορεί να οδηγήσει στο στιγματισμού και την περιθωριοποίηση, και η απώλεια της αγνότητας - παρθενίας στην ατίμωση και την τιμωρία, η σιωπή αποτελεί μονόδρομο (Kazarian & Kazarian, 1998 & Muntarbhorn, 1996).

4.5 Ο φόβος για αντίποινα

Ένας σημαντικός παράγοντας αποφυγής της αποκάλυψης της κακοποίησης είναι ο έντονος φόβος του θύματος για την ύπαρξη αρνητικών συνεπειών. Ο δράστης συχνά απειλεί με αντίποινα σε περίπτωση δημοσιοποίησης των όσων συμβαίνουν.

Παιδιά – θύματα ανέφεραν ότι ο θύτης τα εκφόβιζε απειλώντας θα κάνει βλάβη τα αγαπημένα του πρόσωπα και ιδίως τη μητέρα του αν, μιλήσει (Sauzier, 1989). Αναφέρονται ακόμα και απειλές κατά της ζωής («εάν μιλήσεις... θα σε σκοτώσω», Burgers & Holmstorm, 1978).

Σχετική έρευνα στην Αγγλία (Child Witness Project, 1995) απέδειξε πως τα παιδιά - θύματα δεν αποκάλυψαν την κακοποίηση έγκαιρα γιατί: α) φοβόντουσαν μήπως υποστούν βλάβη τα ίδια ή μέλη της οικογένειάς τους (27 τοις εκατό), β) πίστευαν πως θα τα απέρριπτε η οικογένειά τους ίσως και να τα έδιωχνε ακόμα και από το σπίτι (15 τοις εκατό), γ) θεωρούσαν πως με τη σιωπή θα προστάτευαν τη συνοχή της και θα απέτρεπαν τη διάλυσή της (14 τοις εκατό), δ) ήταν σχεδόν σίγουρα πως δε θα γινόντουσαν πιστευτά (13 τοις εκατό), ε) δεν είχαν έβρισκαν το λόγο να το αναφέρουν (ήθελαν να ξεχάσουν, δεν μπορούσαν να αντιληφθούν τον άδικο χαρακτήρα της πράξης, πίστευαν πως ό,τι είχε συμβεί είχε περιστασιακό χαρακτήρα, 11 τοις εκατό), στ) ένιωθαν έντονη ντροπή (10 τοις εκατό), ζ) ανησυχούσαν για τις

συνέπειες που θα είχε η γνωστοποίηση της θυματοποίησής τους στο δράστη (5 τοις εκατό) η) δεν είχαν στο περίγυρό τους άτομα που θα μπορούσαν να εμπιστευτούν (3 τοις εκατό), θ) πίστευαν πως έτσι θα απέτρεπε το δράστη από το να κακοποιήσει και άλλα παιδιά (2 τοις εκατό).

Στη δημιουργία συναισθημάτων φόβου και ανασφάλειας ιδιαίτερη σημασία έχει ο τρόπος επιλογής του θύματος και η στρατηγική που έχει ακολουθήσει ο δράστης προκειμένου οδηγήσει τον ανήλικο σε πλήρη υποταγή και συμμόρφωση.

4.5.1 Η επιλογή του θύματος

Έρευνες με δράστες σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων επέδειξαν ότι η δεν επιλέγουν τυχαία τα θύματα τους. Ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζουν και επιλέγουν τους ανήλικους (*“pre-abuse grooming”*) διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία της ανάπτυξης μιας ιδιαίτερης σχέσης ανάμεσα στο θύτη και το θύμα, όπου τα τελευταία συχνά νιώθει αντιπατικά και αλληλοσυγκρουόμενα συναισθήματα.

Έρευνα σε 72 κρατούμενους για εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας ανηλίκων διαπίστωσε πως εκείνοι όταν δεν επέλεξαν να κακοποιήσουν τα ίδια τους τα παιδιά, αναζητούσαν τα υποψήφια θύματά τους σε μονογονεϊκές ή διασπασμένες οικογένειες. Στόχευαν κυρίως στους ήσυχους, φοβισμένους, παθητικούς, μοναχικούς και προβληματικούς ανήλικους (Budin & Johnson, 1989). Όμοια δράστες που παρακολουθούσαν ένα εξειδικευμένο θεραπευτικό πρόγραμμα δήλωσαν ότι επέλεξαν παιδιά τα οποία ήταν ιδιαίτερα έδειχναν ήρεμα, αποσυρμένα στον εαυτό τους και ευάλωτα (Conte, Wolfe & Smith, 1987). Οι θύτες επίσης αναζητούν παιδιά έμπιστα με τα οποία δουλεύουν μεθοδικά και συστηματικά προκειμένου να δημιουργήσουν μαζί τους μια σχέση εμπιστοσύνης πριν περάσουν στην παραβίαση. Για να έχουν τη δυνατότητα συχνότερης επικοινωνίας μαζί του, μεγαλύτερης επιβολής ελέγχου και συνάμα διαφυγής κάθε υποψίας στο μέλλον, επιδιώκουν σε πολλές περιπτώσεις τη σύναψη στενών σχέσεων με την οικογένειά του (Budin & Johnson, 1989; Elliott et al., 1995).

Ας τονιστεί επίσης ο δυσανάλογα υψηλός αριθμός κακοποιημένων παιδιών με ειδικές ανάγκες. Η βιβλιογραφία αποδεικνύει πως οι πιθανότητες σεξουαλικής παραβίασης ανηλίκων με ιδιαίτερα προβλήματα είναι αυξημένες. Έρευνες μάλιστα υποστήριξαν ότι σε αυτές τις περιπτώσεις η κακοποίηση αναμένεται να είναι πιο βίαιη, συχνή και πολυεπίπεδη Διαπιστώθηκαν επίσης και διαφορές της συχνότητας

της παραβίασης ανάλογα με τη φύση του προβλήματος. Στην ομάδα υψηλού κινδύνου θυματοποίησης ανήκουν κυρίως παιδιά με νοητική στέρηση, διαταραχές της συμπεριφοράς και προβλήματα όρασης, λόγου και ακοής (Sullivan & Knutzon, 2000). Στα εμπόδια που συναντά η αποκάλυψη της παραβίασης αναφέρεται άλλων η μειωμένη ικανότητα επικοινωνίας και ο φόβος εγκατάλειψης από το φροντιστή από τον οποίο εξαρτάται άμεσα. Τέλος είναι αξιοσημείωτο πως σε σχετικές περιπτώσεις γνωστοποίησης, η αξιοπιστία του θύματος αμφισβητείται σημαντικά (Saywitz, Nathanson & Snyder, 1993).

4.5.2 Οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί ο δράστης

Οι μέθοδοι (“modus operandi”) που χρησιμοποιούν οι δράστες προκειμένου να κερδίσουν την υποταγή και τη σιωπή των ανήλικων θυμάτων τους έχουν μελετηθεί από τη διεθνή βιβλιογραφία συστηματικά (Berliner & Conte, 1990; Budoin & Jhonson, 1989; Christiansen and Blake, 1990, Elliott at al., Furnis, 1991).

Τόσο τα θύματα όσο και οι θύτες επισημαίνουν πως ακολουθείται μια σταδιακή διαδικασία η οποία κορυφώνεται σταδιακά με τρόπο ύπουλο. Συχνά ο δράστης για να υποτάξει τον ανήλικο χρησιμοποιεί διάφορες τεχνικές: Την παραχώρηση ιδιαίτερων προνομίων, την αγορά ακριβών υλικών αγαθών, τη διαστρέβλωση και παραποίηση κοινωνικά αποδεκτών αρχών και αξιών, τη θέαση της σεξουαλικής κακοποίησης ως συμπεριφοράς φυσιολογικής και τη μετακύληση της ευθύνης στον ανήλικο (Paine & Hansen, 2002). Πείθουν επίσης τα παιδιά πως η γνωστοποίηση των πεπραγμένων θα επιφέρει δραματικές συνέπειες καθώς θα είναι τα ίδια που τελικά θα κατηγορηθούν και θα τιμωρηθούν (Kaufman, Hilliker & Dalleiden, 1993). Το σύνολο των ερευνών συγκλίνει στο ότι η εκτόξευση απειλών μειώνει σημαντικά τη πιθανότητα γνωστοποίησης της κακοποίησης (Kaufman, Hilliker & Dalleiden, 1993; Kelley, Brand & Waterman, 1993).

Κάποιες μελέτες υποστήριξαν την ύπαρξη αιτιώδους σχέσης μεταξύ των μεθόδων που χρησιμοποιεί ο δράστης και της αποκάλυψης της παραβίασης, ενώ αντίθετα άλλες δεν κατέληξαν σε ασφαλή συμπεράσματα.

Ο Gomes-Schwartz (1990) και οι συνεργάτες του βρήκαν όταν η χρήση επιθετικών βίαιων μέσων ενδέχεται να οδηγήσουν είτε σε άμεση δημοσιοποίηση είτε σε δια βίου απόκρυψη. Σύμφωνα με τους Bussey και Grimbeek (1995), τα παιδιά διστάζουν περισσότερο να μιλήσουν για τη βία που έχουν υποστεί όταν η απαίτηση

για υποταγή και μυστικότητα έχει διατυπωθεί από το δράστη με ιδιαίτερα αυστηρό και εκφοβιστικό τρόπο.

Τέλος, μια μελέτη αρχειακού υλικού έδειξε ότι ο χρόνος της καθυστέρησης της αποκάλυψης είναι διπλάσιος σε περιπτώσεις που ο δράστης επιλέγει την άσκηση φυσικής βίας (Paine & Hansen, 2001).

4.6 Το άγχος για την ύπαρξη αρνητικών αντιδράσεων από τους γονείς

Η γνωστοποίηση του γεγονότος είναι για το σεξουαλικά κακοποιημένο παιδί ιδιαίτερα επώδυνη ιδίως αν ο δράστης είναι μέλος της οικογένειας (Beitchman et al., 1992; D'Angelo, 2002). Η αφοσίωση στους γονείς αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα της αποκάλυψης. Τα μικρότερα μάλιστα σε ηλικία θύματα συχνά αδυνατούν να αντιληφθούν ότι αυτό που συμβαίνει είναι παράδοξο και μεμπτό ιδίως όταν ο δράστης είναι ένας έμπιστος ενήλικας υπεύθυνος για τη φροντίδα τους (Goodman – Brown, et al., 2003).

Οι ερευνητές επέδειξαν ότι στην πλειοψηφία το θύμα αφενός μεν καθυστερεί σημαντικά στην αποκάλυψη, αφετέρου δε ταλανίζεται από ενοχές καθώς συχνά κατηγορείται από τους γονείς πως εξαιτίας του θα υποστούν σοβαρή τιμωρία, όπως π.χ φυλάκιση (Weiss & Berg, 1982). Για το λόγο αυτό το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών θυμάτων αρνείται να ενημερωθεί η αστυνομία στην περίπτωση που ο δράστης είναι ο γονέας (Sas et al., 1993).

Οι ερευνητές που εστίασαν στη μελέτη της επίδραση της γονεϊκής αντίδρασης υπογράμμισαν ότι οι υποστηρικτικοί γονείς – κυρίως μάλιστα οι υποστηρικτική μητέρα – ανακουφίζουν σημαντικά το ανήλικο θύμα μετά την αποκάλυψη. Τα δεινά της παραβίασης μειώνονται και η ψυχική υγεία ενδυναμώνεται (Gries et al., 2000).

Ωστόσο οι αρνητικές αντιδράσεις των γονέων είναι συνήθεις. Μια εμπειρική έρευνα σε ένα δείγμα γυναικών που είχαν κακοποιηθεί κατά την παιδική τους ηλικία από συγγενικά τους πρόσωπα και είχαν γνωστοποιήσει τη θυματοποίησή τους, έδειξε πως μόνο το 37 τοις εκατό έτυχε υποστήριξης και βοήθειας από τους γονείς (Roesler & Wind, 1994). Τα ίδια ευρήματα επιβεβαίωσαν και άλλοι ερευνητές (Palmer et al., 1999).

Τα παιδιά φοβούνται ιδιαίτερα για τις αντιδράσεις των γονέων, ιδίως όταν πρόκειται για περιπτώσεις αιμομιξίας και πιστεύουν πως ενδέχεται να τιμωρηθούν ως ψεύτες (Brown & Finkelhor, 1986). Χαρακτηριστικά σημειώνεται πως μόνον ένα στα

δύο παιδιά γίνεται πιστευτό από τον ένα τουλάχιστον γονέα και ένα στα τέσσερα παιδιά δέχεται πιέσεις να αποσύρει τις κατηγορίες (Sas et al., 1993). Σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις είναι η μητέρα εκείνη που αμφισβητεί και πιέζει τονίζοντας στο θύμα τις ευθύνες του και ενισχύοντας την πεποίθησή του πως δε θα το πιστέψουν (Brennan, 1995). Τότε συναισθήματα μοναξιάς, σύγχυσης, αμηχανίας, ντροπής, θυμού και επιθετικότητας κατακλύζουν την πλειοψηφία των ανήλικων θυμάτων που αποφάσισαν να μοιραστούν τα «δεινά» της παραβίασης που υπέστησαν (Brennan, 1995). Πολλές φορές οι αρνητικές αντιδράσεις των γονιών οφείλονται στην αποτυχία διαχείρισης του δικό τους άγχους όταν πληροφορούνται τα όσα τραγικά έλαβαν χώρα (Heflin, Deblinger & Fisher, 2000). Ανάλογη συμπεριφορά αναμένεται και σε περιπτώσεις κατά τις οποίες είχαν και οι ίδιοι κακοποιηθεί κατά την παιδική τους ηλικία (Allagia & Turn, 2005).

4.7 Το συναίσθημα της συνενοχής και ευθύνης

Τα παιδιά που θυματοποιούνται πιστεύουν πως σε μεγάλο βαθμό είναι υπεύθυνα για την κακοποίησή τους. «Αυτο - κατηγορούνται» για την παραβίαση που υπέστησαν και αναλαμβάνουν μέρος της ευθύνης ή συχνά και ολόκληρη την ευθύνη για τα δεινά που υπέμειναν (Child witness project, 1995). Τα ανήλικα θύματα ενδέχεται να αισθάνονται:

➤ *Εν μέρη υπεύθυνα*

(Αν και αντιλαμβάνονται την αυξημένη ευθύνη του δράστη έχει αυξημένη θωρούν πως φταίει και τα ίδια (π.χ τιμωρήθηκαν επειδή δεν υπάκουσαν).

➤ *Υπεύθυνα το ίδιο όσο και ο δράστης*

(Κατηγορούν τον εαυτό τους για το ότι δεν αναγνώρισαν έγκαιρα τον κίνδυνο και δεν μπόρεσαν να απομακρυνθούν από αυτόν, εάν και είχαν λάβει την κατάλληλη ενημέρωση τόσο από το σπίτι όσο και από το σχολείο τους. Οφείλαν να είχαν προβλέψει τη δραματική εξέλιξη που ακολούθησε).

➤ *Περισσότερο υπεύθυνα από το δράστη*

(Κατηγορούν τον εαυτό τους ως εντελώς ανίκανο όχι μόνο γιατί απέτυχαν να αναγνωρίσουν και να απομακρυνθούν νωρίς από μια τόσο επικίνδυνη κατάσταση, αλλά και γιατί στη συνέχεια δεν αντιστάθηκαν όσο θα έπρεπε, δε μπόρεσαν να πείσουν το δράστη τους, δε ζήτησαν βοήθεια).

- *Ευθύνη και ενοχή επειδή τα ίδια έφεραν τον εαυτό τους σε αυτή τη θέση (Πιστεύουν πως προκάλεσαν το δράστη λόγω της ομορφιά τους, του ντύσιματός τους, της φιλικής τους διάθεσης απέναντί του κ.λ.π).*

Το αίσθημα της ευθύνης συχνά είναι εντονότερο στα μικρότερα παιδιά, λόγω του ιδιαίτερου τρόπου σκέψης τους. Ο Piaget (1932) τόνισε πως στην πρώιμη παιδική ηλικία σημαντικό χαρακτηριστικό του προσυλλογιστικού σταδίου είναι ο εγωκεντρισμός, με την έννοια ότι τα παιδιά έχουν την τάση να αντιλαμβάνονται τον κόσμο και τις εμπειρίες των άλλων από τη δική τους οπτική γωνία. Τα παιδιά στο συγκεκριμένο αυτό στάδιο ανάπτυξής τους αναλάβουν συχνά την ευθύνη για πράξεις ή εκδηλώσεις στις οποίες συμμετέχουν ανεξάρτητα από τον ρόλο τους σε αυτές. Ευρήματα ερευνών, συνεπή στη θεωρία, έδειξαν πως τα μικρότερα σε ηλικία κορίτσια θύματα σεξουαλικής κακοποίησης είχαν σε σχέση με τα μεγαλύτερά τους, αυξημένες πιθανότητες να αναλάβουν την ευθύνη των πεπραγμένων (Hazzard, Celano, Gould, Lawry & Webb, 1995).

Άλλες επίσης έρευνες υπογράμμισαν ότι στη δημιουργία ενός συναισθήματος συνενοχής και ευθύνης σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και το φύλο του ανήλικου θύματος (Hunter, Goodwin & Wilson, 1992). Υποστηρίχθηκε έτσι ότι τα κορίτσια έχουν περισσότερες πιθανότητες να κατηγορήσουν τον εαυτό τους για ό,τι έγινε. Αυτό βέβαια μπορεί πρωτίστως να οφείλεται στο ότι τα κορίτσια θυματοποιούνται συχνότερα από ότι τα αγόρια από ένα μέλος της οικογένειάς τους, όπου η αίσθημα της ενοχής και της ευθύνης που δημιουργεί ο δράστης στο θύμα είναι αυξημένο (Quas, Goodman & Jones, 2003).

Τέλος, μια ακόμα ιδιαίτερης σπουδαιότητας έρευνα αποκάλυψε ότι τα παιδιά έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να δημοσιοποιήσουν την παραβίασή τους όταν τα αίτια της θυματοποίησης τους αναζητούνται στο ευρύτερα κοινωνικό και όχι το στενό οικογενειακό πλαίσιο (Wyatt & Mickey, 1998)

5. Επίλογος

Η κατανόηση των διαδικασιών μέσω των οποίων τα θύματα αποκαλύπτουν την κακοποίησή τους είναι ιδιαίτερα δυσχερής. Η μελέτη της διεθνούς βιβλιογραφίας αποτελεί μια πολύτιμη δεξαμενή γνώσης για τους ερευνητές και τους επαγγελματίες που ασχολούνται με την πολύπλοκη μεν, υποτιμημένη δε διαδικασία της αποκάλυψης της σεξουαλικής κακοποίησης.

Διαπιστώνει ωστόσο κανείς ότι αν και υπάρχει πλούσιο ερευνητικό ενδιαφέρον για το φαινόμενο της σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών εν γένει, λίγες μελέτες έχουν εστιάσει στην εξαιρετικά σημαντική διεργασία της αποκάλυψης.

Υπάρχει ωστόσο πάνω από όλα επιτακτική ανάγκη εκπαίδευσης των επαγγελματιών όχι μόνο σε θέματα διάγνωσης και θεραπείας ανηλίκων θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης, αλλά και χρήσης μοντέλων αποκάλυψης της κακοποίησης καθώς και εξειδικευμένων εργαλείων.

Όπως τονίστηκε, η αποκάλυψη είναι μια ενεργητική διαδικασία χρονοβόρα και συνάμα ψυχοφθόρα για το θύμα, η οποία διέρχεται διάφορα στάδια με συχνά αντιφατικό περιεχόμενο. Από το σημείο αυτό ουσιαστικά αρχίζει και ξετυλίγεται το κουβάρι της παραβίασης και αυτή είναι η αιτία για την οποία θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει πως εδώ βρίσκεται και η ραχοκοκαλιά κάθε επιτυχημένης προσπάθειας ενθάρρυνσης του ανήλικου για αποκάλυψη του μυστικού που διστάζει να μοιραστεί.

Έτσι για παράδειγμα ένας εξειδικευμένος παιδοψυχολόγος θα μπορούσε να προετοιμάσει το ανήλικο θύμα να προβλέψει και να κατανοήσει τις πολλαπλές συνέπειες – απώλειες που θα έχει στο άμεσο περιβάλλον του η γνωστοποίηση της κακοποίησής του και να το βοηθήσει, έτσι ώστε – αποκτώντας το χαμένο του αυτοέλεγχο - να μοιραστεί το «μυστικό» του. Όμοια ένας εκπαιδευμένος δικαστής ή πραγματογνώμονας θα ήταν σε θέση να χρησιμοποιήσει με αποτελεσματικό τρόπο εξειδικευμένα μεθοδολογικά εργαλεία (π.χ τεχνική της γνωστικής συνέντευξης, της σταδιακής συνέντευξης, της λεπτομερούς αφήγησης κ.λ.π), δημιουργώντας παράλληλα ένα κλίμα εμπιστοσύνης, οικοδομώντας μια ζεστή σχέση, μειώνοντας την υποβολή και υπερκεράζοντας το άγχος του θύματος (Θεμελή, 2006).

Πότε καταλαβαίνουν τα παιδιά πως έχουν υποστεί σοβαρή παραβίαση; Τι διαφορές συναντούμε στην αποκάλυψη διαφορετικών ηλικιών; Πώς επηρεάζονται όταν ο δράστης είναι μέλος της οικογένειάς τους; Σε ποιους επιλέγουν να μιλήσουν και ποιους αποκλείουν; Πώς πρέπει να εκπαιδευτούν οι γονείς προκειμένου να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τη δυσάρεστη αποκάλυψη του παιδιού τους; Τι γίνεται με τη ροή των πληροφοριών μετά την πρώτη φάση της αποκάλυψης; Γιατί είναι αναμενόμενη η ανάκληση της αρχικής δημοσιοποίησης; Τι περισσότερο μπορούμε να μάθουμε για τη διαδικασία αυτή μιλώντας με παιδιά και εφήβους;

Η γνώση που έχει αποκτηθεί στηρίζεται περισσότερο σε μαρτυρίες ενήλικων που κακοποιήθηκαν κατά την παιδική τους ηλικία και λιγότερο σε εμπειριστατωμένες έρευνες ανηλίκων θυμάτων. Υπάρχει συνεπώς μεγάλη ανάγκη για περισσότερες

διαχρονικές έρευνες που θα εξετάζουν τα παιδιά που αποφασίζουν να γνωστοποιήσουν ή αντίθετα να αποκρύψουν τη βία που υπέστησαν.

Είναι σημαντικό να βοηθήσουμε να ακουστεί η φωνή αυτών των παιδιών πριν πνιγεί ολοκληρωτικά από τους ενήλικες (δράστες, γονείς, επαγγελματίες κλπ) που τα περιστοιχίζουν.

Βιβλιογραφία

- Allagia, R. and Turton, J. V. (2005). Against the odds: The impact of woman abuse on maternal response to disclosure of child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 14(4), 95-113.
- Allagia, R. (2004). Many ways of telling: expanding conceptualizations of child sexual abuse disclosure. *Child abuse & Neglect*, 28, 1213 – 1227.
- Arata, C. M. (1998). To tell or not to tell: current functioning of child sexual abuse survivors who disclosed their victimizations. *Child Maltreatment*, 3: 63-71.
- Bays, J. and Chadwick, D. (1993). Medical diagnosis of the sexually abused child. *Child abuse & Neglect*, 17, 91-110.
- Berenson, A., Heger, A. and Andrews, S. (1991). Appearance of the hymen in newborns. *Pediatrics*, 87, 458- 465.
- Berliner, L. and Conte, J. R. (1995). The effects of disclosure and intervention on sexually abused children. *Child abuse & Neglect*, 19, 371-384.
- Brennan, M. (1995). The discourse of denial: Cross-examining child victim witnesses. *Journal of Pragmatics*, 23, 71-91.
- Brown, A. & Finkelhor, D. (1986). Impact of child sexual abuse: A review of the research. *Psychological Bulletin*, 99, 66-77.
- Bybee, D. and Mowbray, C. T. (1993). An analysis of allegations of sexual abuse in a multi – victim day care center case. *Child abuse & Neglect*, 17, 767-783.
- Burgess, A. W. and Holmstrom, L. L (1978). Accessory –to- sex: Pressure, sex, and secrecy. In A. W. Burgess, A. Groth, L. L. Holmstrom & S. M. Sgroi (Eds.), *Sexual assault of children and adolescents* (pp.85-98).Lexington, MA: Lexington Books.

- Bussey, K. and Grimbeek, E. J. (1995). Disclosure processes: Issues for child sexual abuse victims. In K. Rotenberg (Ed.), *Disclosure processes in children and adolescents* (pp.166-203). NY: Cambridge University Press.
- Budin, L. E. and Johnson, C. F. (1989). Sex abuse prevention programs: offender's attitudes about their efficacy. *Child Abuse & Neglect, 13*, 77-87.
- Child witness project (1995). *Tipping the Balance to tell the secret. The public discovery of Child Sexual Abuse*. London Family Court Clinic Inc.
- Conte, J. R., Wolfe, S. & Smith, T. (1989). What sexual offenders tell us about prevention strategies. *Child abuse & Neglect, 13*, 293-301.
- Cristiansen, J. R., and Blake, R.H (1990). The grooming process in father – daughter incest. In: A. L. Horton, B. L. Jhonson, L. M. Roudney and D. Williams (Eds.), *The incest perpetrator: a family member no one wants treat* (pp. 88-98). Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Daro, D. A. (1994). Prevention of child sexual abuse. *The Future of children, 4*, 199-223.
- DiPietro, E. K., Runynan, D. K. and Fredrickson, D.D. (1997). Predictors of disclosure during medical evaluation for suspected sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse, 6*, 133-142.
- DeVoe, E. R. and Faller, K. C. (1999). The characteristics of disclosure among children who may have been sexually abused. *Child Maltreatment, 4*, 217-227.
- Elliott, M., Browne, K. and Kilcoyne, J. (1995). Child sexual abuse prevention: what offenders tell us. *Child abuse & Neglect, 19*, 579-594.
- Faller, K. C. (1988). Unanticipated problems in the United States child protection system. *Child Abuse & Neglect, 9*, 63-69.
- Finkelhor, D. (1984). *Child sexual abuse: New theory and research*. New York: Free press.
- Finkelhor, D., Hotaling, G., Lewis, I. & Smith, C. (1990). Sexual abuse in a national survey of adult men and women: Prevalence, characteristics, and risk factors. *Child abuse & Neglect, 14*, 19-28.
- Fontes, L. A. (1993). Disclosures of sexual abuse by Puerto Rican children: Oppression and cultural barriers. *Journal of Child Sexual Abuse, 2*(1), 21-35.
- Furniss, T. (1991). *The multi-professional handbook of child sexual abuse: integrated management, therapy, and legal intervention*. London: Routledge

- Futa, K. T., Hsu, E. and Hansen, D. J. (2001). Child sexual abuse in Asian American families: An examination of cultural factors than influence prevalence, identification, and treatment. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 8, 189-209.
- Gomes – Schwartz, B., Horowitz, J. M. and Cardarelli, A. P. (1990). *Child sexual abuse: the initial effects*. Newbury Park, CA: Sage.
- Goodman – Brown, T. B., Edelstein, R. S., Goodman, G., Jones, D. and Gordon, D. S. (2003). Why children tell: a model of children’s disclosure of sexual abuse. *Child abuse & Neglect*, 27, 525-540.
- Gries, L. T., Goh, D. S., Andrews, M. B., Gilbert, J., Praver, F. and Stelzer, D.N. (2000). Positive reaction to disclosure and recovery from child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 9, 29-51.
- Gries, L. T., Goh, D. S. & Cavanaugh, J. (1996). Factors associated with disclosure during child abuse assessment. *Journal of Child Sexual Abuse*, 5, 1-19.
- Hasket, M. E., Wayland, K., Hutcheson J. S. & Tavana, T. (1995). Substantiation of sexual abuse allegations: Factors involved in the decision making process. *Journal of Child Sexual Abuse*, 4(2), 19-44.
- Hazzard, A., Celano, M., Gould, J., Lawry, S. and Webb, C. (1995). Predicting symptomatology and self-blame among child sexual abuse victims. *Child abuse and Neglect*, 19, 707-714.
- Heflin, A. H., Deblinger, E. and Fisher, C. D. (2000). Child sexual abuse. In A. Freeman & F. M. Dattilio (Eds.), *Cognitive behavioral strategies in crisis intervention* (2nd ed., pp. 166-195). New York: Guilford Press.
- Hunter, J. A., Goodwin, D. W. and Wilson, R. J. (1992). Attributions of blame in child sexual abuse victims: An analysis of age and gender influences. *Journal of Child Sexual Abuse*, 1, 75-89.
- Jones, D.P.H. (2000). Editorial: Disclosure of child sexual abuse. *Child abuse & Neglect*, 24(2), 269-271.
- Kaufman, K. L., Hilliker, D. R. and Dalleiden, E. (1993). Subgroup differences in the modus of adolescent sexual offenders. *Child Maltreatment*, 1, 17-24.
- Kazarian, S.S. and Kazarian, L. Z. (1998). Cultural aspects of family violence. In: S. S. Kazarian & D. R. Evans (Eds.). *Cultural clinical psychology: theory, research and practice* (pp. 316-347). Oxford: Oxford Univ. Press.

- Keary, K. and Fitzpatrick, C. (1994). Children's disclosure of sexual abuse during formal Investigation. *Child abuse & Neglect*, 18, 543-548.
- Kelley, S. J., Brand, R. and Waterman, J. (1993). Sexual abuse of children in day care centers. *Child abuse & Neglect*, 17, 71-89.
- Kendall – Tackett, K. A., Williams, L. M. & Finkelhor, D. (1993). Impact of sexual abuse on children: a review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*, 113: 164-180.
- Koverola, C & Foy, D. (1993). Post –traumatic stress disorder symptomatology in sexual abused children: Implications for legal proceedings. *Journal of Child Sexual Abuse*, 2, 119-127.
- Lamb, M. E. and Garretson, M. E. (2003). The effects of interviewer gender and child gender on the informativeness of alleged child sexual abuse victims in forensic interviews. *Law and Human Behaviour*, 27(2), 157-171.
- Lamb, M. E., Orbach, Y., Stenberg, K. J., Espilin, P. W. and Hershkowitz, I. (2002). The effects of forensic practices on the quality of information provided by alleged victims of child abuse. In H. L. Westcott, G. M. Davies, and R. Bull (Eds.), *Children's testimony: A handbook of psychological research and forensic practice*. (pp. 131-145). Chichester, England: Wiley.
- Lamb, S. and Edgar – Smith, S. (1994). Aspects of disclosure: Mediators of outcome childhood sexual abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 9, 307- 326.
- Lawson, L. & Chaffin, M. (1992). False negatives in sexual abuse disclosure interviews. *Journal of Interpersonal Violence*, 7, 532-542.
- London, C., Bruck, M., Ceci, S. and Shuman, D.W. (2005). Disclosure of child sexual abuse. What the Research Tell Us About the Ways That Children Tell? *Psychology, Public Policy, and Law*, 11(1), 194-226.
- MacFarlane, K. and Krebs, S. (1986). Techniques for interviewing and evidence gathering. In K. MacFarlane & J. Waterman (Eds.), *Sexual abuse of young children* (pp. 67-100). New York: Guilford Press.
- Muntarhorn, V. (1996). *Sexual exploitation of children*. New York: United Nations Publications.
- Nagel, D. E., Putman, F. W., Noll, J. G. and Trickett, P. (1997). Disclosure patterns of sexual abuse and psychological functioning at a 1-year follow- up. *Child Abuse and Neglect*, 21, 137-147.

- Paine, M. L. and Hansen, D. (2002). Factors influencing children to self - disclose sexual abuse. *Clinical Psychology Review*, 22, 271-295.
- Palmer, S. E., Brown, R. A., Rae- Grant, N. I. and Loughlin, M. J. (1999). Responding to children's disclosure of familial abuse: What survivors tell us. *Child Welfare*, 78, 259 – 282.
- Piaget, J. (1932). *The moral judgment of the child*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Poole, D. A. and Lindsay, D. S. (1998). Assessing the accuracy of young children's reports: Lessons from the investigation of child sexual abuse. *Applied & preventive Psychology*, 7, 1-26.
- Quas, J. A., Goodman, G. S & Jones, D.P.H. (2003). Predictors of attributions of self-blame and internalizing behavior problems in sexual abused children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44, 1-14.
- Roesler, T. A. and Wind, T.W. (1994). Telling the secret: Adult women describe their disclosures of incest. *Journal of Interpersonal Violence*, 9, 327-338.
- Sas, L. (1993). *Three Years after the verdict. A longitudinal study of the social and psychological adjustment of child witnesses referred to the child witness project*. London, Ont., Canada: London Family Court Clinic Inc.
- Sauzier, M. (1989). Disclosure of child sexual abuse: For better or for worse. *Psychiatric Clinics of North America*, 12, 455-469.
- Saywitz, K., Nathanson, R. and Snyder, L. (1993). Credibility of child witness: the role of communicative competence. In L. Snyder & K. Saywitz (Eds.), *Child abuse and communicatively disorder children: special issue, topics in language disorders*, 13 (4), 59-78.
- Sgroi, S. M. (1982). *Handbook of clinical intervention child sexual abuse*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Smith, D. W., Letourneau E. J., Saunders, B. E., Kilpatrick, H. S., Resnick, H. S. and Best, C. L. (2000). Delay in disclosure of childhood rape: Results from a national survey. *Child abuse & Neglect*, 24(2), 273-287.
- Sullivan, P. M. and Knutson, J. F. (2000). Maltreatment and disabilities: a population - based epidemiological study. *Child abuse and Neglect*, 24, 1257-1273.
- Summit, R. C. (1992) Abuse of the child sexual abuse accommodation syndrome. *Journal of Child Sexual Abuse*, 1, 153-163.

- Summit, R. C. (1983). The sexual abuse accommodation syndrome. *Child abuse and Neglect*, 7, 177-193.
- Θεμελή, Ο. (2006), Το παιδί - θύμα ως μάρτυρας σεξουαλικής κακοποίησης: Η ακροαματική διαδικασία και ο κίνδυνος δευτερογενούς θυματοποίησης. Στο Γ. Γιωτάκος και Β. Πρεκατέ (Επιμ.), *Σεξουαλική Κακοποίηση – Μυστικό; Όχι πια* (σελ. 205-226), Ελληνική Εταιρία Μελέτης και πρόληψης της Σεξουαλικής Κακοποίησης. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Tyler, K.A. (2002). Social and emotional outcomes of childhood sexual abuse: A review of recent research. *Aggression and Violent Behaviour*, 7, 567-589.
- Woode, J. M. and Wright, L. (1995). Evaluation of children's sexual behaviors and incorporation of base rates in judgments of sexual abuse. *Child abuse & Neglect*, 19, 1263- 1272.
- Wyatt, G. E. & Newcomb, M. (1990). Internal and external mediators of women's sexual abuse in childhood. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 58, 758-767.
- Wyatt, G. E. Mickey, M. (1988). Support by parents and others as it mediates the effects of sexual abuse: An exploratory study. In G. Wyatt & G. Powell (Eds.), *The lasting effects of child sexual abuse* (pp.211-225).Newbury Park, CA: Sage.